

УДК 821.111 (73)

DOI: 10.31891/2415-7929-2021-22-29

ЧЕРНИШОВА С. О.

Київський національний лінгвістичний університет

МАГІЯ ТА РЕЛІГІЯ У РОМАНІ ІБІ ЗОБОЙ “АМЕРИКАНСЬКА ВУЛИЦЯ”

У статті проаналізовано роман гаїтянсько-американської письменниці Ібі Зобой. У дослідженні наголошено, що релігійні вірування та практики становлять один із стержнів як колективної, так й індивідуальної самості чужинців, від якого вони зрідка відмовляються. Загалом у ситуації перебування на чужині релігія набуває нового сенсу для людини, адже через релігійний словник вона вербалізує свої страхи, переживання, пояснює негаразди та отримує певну розраду. У романі “Американська вулиця” магичні та релігійні елементи відіграють важливу роль. Так, практики вуду, які використовує головна оповідачка, допомагають їй вижити в чужому світі, не втратити інтуїтивного зв’язку з реальністю і, зрештою, вберегтися від втрати самості як такої. Крім того, магичні елементи увиразнюють особливості світогляду та світовідчуття гаїтянців. Наративна техніка магичного реалізму дає змогу охопити значні історичні періоди через мікроісторію будинку.

Ключові слова: Ібі Зобой, роман «Американська вулиця», релігійні вірування, імміграція, вуду.

CHERNYSHOVA S.

Kyiv National Linguistic University

MAGIC AND RELIGION IN IBI ZOBOY'S AMERICAN STREET

The relation between religion and migration is fundamental for scholars from different fields. This article broadens the exploration of population movements and religious experience. The author argues that religion and religious traditions are crucial factors for the formation of immigrants' identities. Stories of migration that are present in religious texts help migrants to locate their own experience of exile or forced migration and to interpret their predicaments. The author briefly discusses scholarship that concentrates on the relationship between migration and narration, but at the same time points out that it lacks the immigrant's perspective. Thus, the article entails a discussion of religion and religious beliefs in Ibi Zoboy's novel 'American Street'. The homodiegetic narrator, Fabiola, an American-born girl, raised in Haiti, returns to the United States. There she faces drug dealing and an abusive relationship. Fabiola lives in Detroit's violent neighborhood and her religious beliefs help her to cope with the harsh reality. Moreover, the narrator disrupts colonial stereotypes of Voodoo as primitive and naïve religion. Being an immigrant, she extends the boundaries of ritual space. Fabiola reproduces ritual contexts - offerings, prayers, and possessions by the Lwa (Voodoo gods). Nevertheless, the narrator emphasizes the racialization of religion. For example, immigrants from Haiti are identified as others because they practice Voodoo. The author of the article devotes special attention to the historical context of Voodoo as well as to the peculiarities of migration from Haiti to the United States. It is concluded that religion and religious practices are crucial for the self-determination of immigrants, but they also contribute to their Othering.

Key words: Ibi Zoboy, American Street, religious beliefs, immigration, Voodoo.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями

Релігія та релігійні вірування становлять один із вагомих стержнів ідентичності іммігрантів. Після прибуття в нову країну вони звертаються до священного світу своїх пращурів, щоб надалі підтримувати зв'язок із втраченим краєм. У молитвах, ритуалах і обрядах чужинці знаходять пояснення, виправдання, розраду і впевненість у майбутньому. Магія та релігія іммігрантів акцентовані у романі гаїтянсько-американської письменниці Ібі Зобой «Американська вулиця». Основний фокус цього дослідження зосереджений на значенні сакрального дискурсу у процесі адаптації дівчини-іммігрантки до нових умов проживання.

Аналіз досліджень та публікацій

У художній словесності США міграційний досвід, процес міграції та суб'єктність іммігрантів посідають чільне місце найперше з огляду на те, що американська нація формувалася як нація мігрантів. Звичайно, що така ідеологема не позбавлена дискримінативного сенсу, оскільки до її смислового поля не належать корінні народи, які, власне, і становлять кістяк американської нації. Від часу публікації одного з перших у літературі США роману про міграцію, що належить перу Гілберта Імля «Емігранти» (1793), до таких творів сучасності, як Джумпа Лахірі «Тезка», Чімаманда Нгозі Едічі «Американках», Зіґрід Нуньєс «Перо на подиху Бога», Ібі Зобой «Американська вулиця», Діна Наєрі «Біженство» і «Чайна ложка землі і моря» та інших тема міграції не втрачає актуальності. Звичайно, що сучасні процеси переміщення мають свої особливості, що спричинені транскультурною ситуацією та поширенням цифрових технологій. Наприклад, всеохопна влада соціальних мереж дає можливість мігрантам долучатися до кількох культур.

Дослідженню міграції та релігії присвячено низку наукових праць, основна увага яких зосереджена на релігійних практиках іммігрантів, досвіді міграції в релігійних текстах та реальному житті, расовізації релігійних вірувань, психологічній складовій релігійних практик, важливості релігії для формування діаспорних спільнот та впливі релігії іммігрантів на світогляд мешканців країни поселення. Серед нещодавніх публікацій із цієї проблематики слід згадати колективну монографію “Перехрестя релігії та міграції” [7], що була опублікована 2016 року, а також праці П. Левітта [9], Р. Генкеля [6], Г. Ібаух [4], Е. Галло [5] та

інших. Теоретичним контекстом для цієї статті стали праці ті, які мають стосунок до проблематики релігії Вуду та імміграції. Зокрема, йдеться про дослідження А. Метро [10], К. Річмен [11, 12], Ф. Конвея [3], П. Бродвіна [2].

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає в аналізі дискурсу релігії та магії в романі Ібі Зобой «Американська вулиця» та виявленні значення сакрального для становлення ідентичності іммігранта у країні поселення.

Виклад основного матеріалу

Роман «Американська вулиця», опублікований 2017 року, зосереджений на досвіді іммігрантки з Гаїті, сімнадцятирічної Фабіоли Тюссо. Дівчина, народжена в США і отже, громадянка Америки, прибуває з матір'ю до Нового Світу, щоб нарешті об'єднатися з родиною рідної тітки та здійснити свою американську мрію.

Першим випробовуванням на тернистому шляху іммігрантів стають суворі реалії митного контролю. Незважаючи на те, що родина надала необхідні документи, минуле матері, а саме колись порушений нею візовий режим, стає перешкодою для перетину кордону. Дівчину дивує, що митні службовці прочитали їхні справжні наміри, а не те, що потенційні мігранти намагалися видати за правду: відвідини родичів. «Але як вони здогадалися, що старша сестра моєї матері, яка живе у Детройті, надсилала нам гроші, щоб ми змогли покинути Гаїті назавжди? Ну як вони лишень здогадалися, що ми і не планували повертатися?» [14, с. 7]. Наївні запитання дівчини перегукуються із подивуваннями мільйонів інших мігрантів, яким теж зась зрозуміти проникливу природу митного офіцера. Кордон, що поділяє світ на тут і там, підсилює гостре відчуття нерівності. Шанталь, одна із сестер Фабіоли, роздумує: «Для кордонів неважливо, що ми усі люди і, що моє серце б'ється так само, як і будь-чие інше» [14, с. 90]. Щасливі мрії матері та доньки, коли вони покидали Гаїті, потрохи починають змінюватися розчаруваннями. І першим із них, став кордон. Фабіола, народжена у США, має інший статус, аніж її мати гаїтянка. Водночас лінія розмежування це певна критична точка розриву між матір'ю та донькою, коли остання вкинута у світ, щоб вижити і знайти себе.

В аеропорту самотню Фабіолу зустрічають три двоюрідні сестри, які впізнають її за світлинами з Фейсбуку. Перше знайомство з реаліями американського життя не надто позитивне. В автівці по дорозі додому дівчата майже не спілкуються між собою, з одного боку, вони приголомшені звісткою про те, що їхній тітці не дозволили в'їзд, а з іншого, вони добре знають про життя сестри із соціальних мереж. Перша зустріч із тіткою Джо теж затьмарена затриманням матері Фабіоли. Крім того, племінниця відчуває певну стриманість і навіть прохолодність родички. Найперше, це проявляється в чутливості до мови. Тітка не хоче чути і слова креольською, лише англійською, а тому з острахом запитує: «Сподіваюся, мама відіслала тебе в ту англійську школу, за яку я платила такі гроші» [14, с. 18]. Вона навіть погрожує штрафами за кожне неанглійське слово. Очевидно, що природа іммігрантського життя сьогодні відрізняється від ситуації початку чи середини минулого століття, коли збереження рідної мови було своєрідним імперативом для іммігрантських спільнот.

Розчарування, одна із домінантних тем міграційного наративу, присутнє у романі на кількох оповідних рівнях. Так, чоловік тітки Джо, Філіп, покинув Гаїті і на останні заощадження купив будинок у Детройті на перехресті Американської вулиці та вулиці Радості. Згодом у своєму спогаді тітка напише: «Він думав, що купив Американську Радість» [14, с. 47]. Родина плекала великі надії про безтурботне життя в Америці. Одна з доньок роздумує: «Мама нарекла мене Примадонною або Принцесою, оскільки сподівалася, що живучи в Америці з чоловіком, у якого добре оплачувана робота на автомобільному заводі і будинок, означає прекрасне майбутнє і майже королівський статус» [14, с. 38]. Однак із часом стало зрозуміло, що щастя й Америка розійшлися на цьому перехресті.

Розчарування властиве й іншим персонажам, які сподівалися на Американську мрію. Тітка і мати Фабіоли потрапили до США, коли одній із них було тринадцять, а іншій - п'ятнадцять років. Вони покинули рідний край на човні, що переправляв нелегалів до Маямі. Дорогою до омріяної Америки вони ледь не потонули. Традиційним локусом для мігрантів з Гаїті була південна Флорида. Як констатує Карен Річман: «З 1971 по 1981 роки 70 тисяч гаїтянців дісталися Флориди на човнах» [11, 6]. З приходом до влади Р. Рейгана нелегальний перетин кордону людьми з Карибського регіону став досить складним через посилення контролю над прикордонними територіями. Тітці Джо вдалося легалізуватися, а матір Фабіоли повернулася назад на Гаїті, після того, як народила дівчинку у Детройті. Тож хоч дитина і виросла на острові, все ж громадянство у неї - американське.

Після повернення через сімнадцять років до Детройту Фабіола усвідомлює, що щастя і радість оминули родину тітки. Її чоловіка вбили, старша донька відмовилася від навчання у престижному університеті, бо мусить доглядати маму і молодших сестер, близнючки Прі та Донна страждають через своє походження і змушені увесь час наганяти страх на однокласників, щоб ті не сміли ображати їх. Крім того, вони залучені до торгівлі наркотиками. Усі ці реалії, а також депресивний район Детройта, де проживає родина, розвінчують оптимістичні мрії гаїтянки.

Старша сестра Фабіоли зізнається: «Іноді я думаю, яким було б моє життя, якщо б мій батько не попросив маму переїхати зі мною до Детройта. Можливо, двійнята ніколи б не народилися. І твоя мати не приїхала б сюди, щоб народити тебе. Напевно, ми були б як рідні сестри. Ходили б щодня на пляж, їли смачну

гаїтянську їжу, купували б джинси та інші американський одяг і дізнавалися б про Америку з фільмів” [14, с. 88]. Так само, як Фабіола у мріях уявляла собі щасливе американське життя, подібно її сестра уявляє екзотичне Гаїті. Оповідачка ж розвіює такі уявлення: “гарні пляжі – платні, а громадські – брудні і переповнені людьми. Нема великих кінотеатрів, а щоб купити гарний одяг у торговому центрі потрібно їхати вісім годин в Домініканську Республіку” [14, с. 88]. Зрештою, людині властиво мріяти і вірити, що десь таки на Землі щасливе життя є реальністю.

Життя іммігрантів ускладнене реаліями неприйняття їх як інших. Їх демонізують та приписують їм неприродні властивості. Наприклад, однокласники сестер Фабіоли вважають, що мама дівчат “королева вуду”. Інакшість іммігрантів, оприявлена в одязі, мові та їжі, викликає острах та настороженість з боку місцевих жителів. Наприклад, сестра Фабіоли, Прі, пригадує: “Мама заплітала нам коси і зав’язувала різнокольоровими гумками, стрічками та іншим барахлом. Вони думали, що якщо ми гаїтянці, то ми не миємося, одягаємо всі кольори підряд і практикуємо вуду. Ті, які відчували до нас приязнь, постійно запитували чи ми розмовляємо французькою” [14, с. 38].

Дж. Рутерфорд у праці “Після ідентичності” [13] наголошує на впливі мігрантів на світовідчуття місцевих мешканців “Біженці, шукачі притулку, економічні мігранти – всі вони провісники неспокійного світу. Вже за своєю природою вони непостійні: їхня присутність нагадує нам про те, що існує мінливість та непорядкованість. На їхніх тілах і в їхніх долях прописані страшні життєві історії. Вони приносять сумні звістки з далеких куточків світу до нашого порога. Їм потрібна матеріальна допомога і поміч, тому вони викликають заздрість, злість і підозру” [13, с. 64]. Неприязнь і побоювання, які відчують діти мігрантів у школі, відображають реалії дорослого світу. Такі фактори, як соціальна незахищеність, невідрегульований ринок праці, соціальна нерівність, злочинність та безробіття зумовлюють надзвичайну настороженість щодо чужинців. Риторика загрози формується і через статистичні дані про новоприбульців, прогнози щодо їхнього поширення, розселення, зайнятості та ін. Надзвичайна індивідуалізація суспільства та мрія про те, що З. Бауман [1] називає “захищеним простором”, викликають острах перед мігрантами і біженцями, які видаються такими, що легко руйнують кордони. Своєю чергою діти змалечку засвоюють коди поведінки щодо чужинців.

Зі свого боку, іммігранти обирають тактику замкнутості, а їхнє невизнання з боку більшості, спонукає їх до агресії. Услід за такими теоретиками ідентичності, як М. Гайдеггер, Г. Арендт, Ч. Тейлор, Моріс Мерло-Понті, П. Рікер, Дж. Рутерфорд у праці “Після ідентичності” зазначає: “Визнання та необхідність бути визнаними іншими основа нашого існування. Вона дає нам почуття власної гідності, з якого народжується бажання до гармонійного життя, де інші також мають гідність” [13, с. 162]. Якщо ж ми принижуємо, зневажаємо, ігноруємо тих, хто поруч, то викликаємо у них жорстокість, мета якої утвердити і врятувати себе [дет див. 13, с. 163]. Так поступають дівчатка-гаїтянки у романі Ібі Зобой. Вони дають відсіч будь-яким найменшим образам. І зрештою в усій школі їх бояться і називають небезпечними “бджолами” із західного району. Учні вірять, що гаїтянки з допомогою вуду насилають порчу, крім того, вони бояться їхньої жорстокості. Оповідачка розкриває природу брутальної поведінки дівчат і пояснює її прагненням до виживання.

Ще одним зі шляхів до визнання з боку більшості є матеріальний статус. Неоліберальна ідеологія та економіка кардинально змінили людські відносини і втягнули людське життя в консюмеристську ненаситність. У сучасних реаліях утвердження самості відбувається через придбання статусних речей та володіння предметами розкоші. Визнання, що необхідне для успішного процесу формування ідентичності, набуло економічної логіки. Такої логіки дотримується одна з сестер Фабіоли – Донна. Вона одягає дорогі речі, ходить до салону краси і переконана, що таким чином уникає своїй меншовартості як іммігрантки. У той час, коли двоюрідні сестри головної оповідачки не мають зв’язку з рідною їм культурою, адже мати виховувала їх як американок, то дівчина з Гаїті намагається зберегти свою ідентичність, хоча цим викликає здивування і насмішки з боку рідних. Одним із таких вагомих центрів її самості є релігійна практика.

Релігійні вірування та практики становлять один із стержнів як колективної, так й індивідуальної самості чужинців, від якого вони зрідка відмовляються. Загалом у ситуації перебування на чужині релігія набуває нового сенсу для людини, адже через релігійний словник вона вербалізує свої страхи, переживання, пояснює негаразди та отримує певну розраду. Як зазначає К. Кнотт: “Релігійні традиції підтримують людей, коли вони готуються до імміграції, під час самого процесу переміщення, коли вони прибувають до місця призначення і розпочинають своє життя в новому краї” [8, с. 71]. Загалом дослідник виокремлює кілька важливих функцій релігійних практик іммігрантів. По-перше, вони стають опорою для чужинців в нових реаліях життя. Адже іммігранти апелюють передовсім до своїх святих і духів, щоб ті допомогли їм у тяжку хвилину. По-друге, релігія допомагає згуртувати спільноти і надає самотнім переселенцям відчуття приналежності. По-третє, коли релігійні практики виходять за межі поселення окремої колективності, то сприяють інтенсифікації її (спільноти) видимості у суспільстві. У дослідженнях про міграцію та релігію увага головним чином зосереджена на релігійних спільнотах та їхній ролі як нового дому для мігранта, що підтримує його у складну хвилину [дет. див.: 1–7], а також на впливі релігії мігрантів на місцеві практики.

У романі Ібі Зобой маємо зосередженість на інтимному зв’язку між людиною та її віруваннями. Йдеться про стародавні ритуали та поклоніння гаїтян: вуду та різноманітних духів, в яких до сьогодні вірять жителі Карибського регіону. Як стверджує дослідниця Карен Річман: “Католицизм, вуду та протестантизм, три офіційно визнані релігії Гаїті, взаємопроникають та взаємодіють одна з одною у флюїдному, множинному

і транснаціональному релігійному просторі Гаїті” [11, с. 4]. Римо-католицизм був запроваджений на Сан-Домінго (колоніальна назва Гаїті) у 1697 році як наслідок французької колонізації, у 1985 р. – на Гаїті визнали Протестантизм як ще одну офіційну релігію і лише у 2004 цей же статус отримало найдавніше вірування Вуду. До слова згадати, що зближення послідовників протестантської віри та Вуду відбулося на основі неприязні до римо-католицизму [дет. див. 11, с. 15].

У перекладі з креольської “вуду” означає жанр ритуальної музики та танцю, що виконуються на честь одного з духів. Такі духи називаються Лва (*Lwa*), “а їхня іконографія та назви це суміш африканських та європейських впливів; деякі з них схожі до європейських святих, а інші мають африканські назви” [11, с. 18]. Їхнє основне завдання захищати родину від усіляких негараздів. Духів не можна занапащувати та забувати про них, бо інакше вони будуть мститися. Вуду практики і викликання духів присутні в романі Ібі Зобой. З одного боку, це позначає етнічну своєрідність наративу. З іншого ж, увиразнює ідентичність іммігрантки, яка не відмовляється від колективного духовного спадку.

У першу ніч у домі тітки Фабіола витягує з валізи фігурку Пречистої Діви, дві маленькі чайні свічки, оздоблений бісером ассонський гарбуз, маленький мідний дзвінок, білий емалевий глечик, хрест і шматок білої тканини. Дівчина викладає усе це на вільну полицю і починає здійснювати ритуал викликання духів, щоб вони допомогли їй зв’язатися з матір’ю. Фабіола пригадує настанови, що потрібно прислухатися до кожної найменшої реакції тіла, бо усе це знаки від Лва. Зрештою під час ритуалу вона справді бачить матір, місце та людей, які поруч з нею. Такі елементи магічного реалізму, що час до часу трапляються під час нарації, не викликають жодної недовіри. Магічне та реальне поєднані в свідомості Фабіоли, і, зрештою, читач теж вірить їй. Через відчуття та інтуїцію дівчині вдається зрозуміти, що відбувається навколо. Фабіола радиться з духами, надіється на їхню допомогу так само, як на допомогу з боку звичайних людей. Елементи магічного реалізму використані Ібі Зобой не лише для того, щоб вербалізувати інакшість свідомості гаїтянської іммігрантки і загалом інакшість світосприйняття представників Карибського регіону, але й тому, що травматичне минуле надто ємкісне і не піддається реалістичному опису.

Органічність єдності потойбічного і реального прочитується на рівні поетики роману: “Я шукаю поглядом краєвид із жовтими, оранжевими, рожевими чи бірюзовими кольорами, як у моєму улюбленому Порт-о-Принс. Але Бог пофарбував це місце сірим і коричневим. Лишень тонке біле простирadlo снігу вкриває вигорілі на сонці будинки і будівлі. Сніжинки з’являються нізвідки, наче невидима рука посипає сіллю зомбі” [14, с. 40]. Сліди колективного несвідомого оприявнюються в романі через форми поведінки та світорозуміння іммігрантки. Зокрема, в цьому випадку маємо відсилання до практики вуду: посипання сіллю зомбі для того, щоб їх оживити.

У першу ніч у Детройті дівчина чує пісню старого каліки, який майже щовечора приходить на перехрестя Американської вулиці та Радості і співає. У словах його пісень Фабіола прочитує натяки і вказівки щодо того, як їй діяти. Вона вірить, що це один із духів, який просто перевтілюється у каліку. Його метафоричні та багатозначні пісні дівчина з легкістю розшифровує. Образ каліки змальовано амбівалентно. Нараторка наділяє його особливими рисами, що наче підтверджують неземне походження. Своє каліцтво чоловік пояснює загадково: начебто він побував в іншому світі і мусив віддати ногу батькові, який колись втратив власну на автомобільному заводі. Фабіола вважає, що це дух Папа Легба, що сидить на роздоріжжях і допомагає відкривати зачинені двері долі.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

У романі “Американська вулиця” магічні та релігійні елементи відіграють важливу роль. Так, практики вуду, як використовує головна оповідачка, допомагають їй вижити в чужому світі, не втратити інтуїтивного зв’язку з реальністю, і зрештою вберегтися від втрати самості як такої. Крім того, магічні елементи увиразнюють особливості світогляду та світовідчуття гаїтянців.

References

1. Bauman Z. Migration and Identities in the Globalized World / Zygmunt Bauman. // Revista Interdisciplinar da Mobilidade Humana. – 2010. – Vol.18.34. – P. 11 – 25.
2. Brodwin P. Medicine and Morality in Haiti / Paul Brodwin. – Cambridge, GBR: Cambridge University Press., 2009. – 258 p.
3. Conway F. Pentecostalism in the context of Haitian religion and health practice / Frederick Conway. – Ann Arbor, Mich., 1978. – 284 p.
4. Ebaugh H. Religion and the New Immigrants: Continuities and Adaptations in Immigrant Congregations. / H. Ebaugh, J. Chafetz. – New York: Altamira Press, 2000. – 297 p.
5. Gallo E. Migration and Religion in Europe: Comparative Perspectives on South Asian Experiences / Ester Gallo. – London: Routledge, 2016. – 288 p.
6. Henkel R. Secularisation and the Rise of Religious Pluralism: Main Features of the Changing Religious Landscape of Europe / R. Henkel, H. Knippenberg // The Changing Religious Landscape of Europe / Ed. R. Henkel, H. Knippenberg. – Amsterdam: Het Spinhuis, 2005. – P. 1 – 13.
7. Intersections of Religion and Migration. Ed. Jennifer B. Saunders Elena Fiddian-Qasmiyeh, Susanna Snyder. – Palgrave Macmillan, 2016. – 464 p.
8. Knott K. Living Religious Practices / Kim Knott // Intersections of Religion and Migration / Editors Jennifer B. Saunders, Elena Fiddian-Qasmiyeh, Susanna Snyder. – New York: Palgrave Macmillan, 2016. – P. 71 – 90.
9. Levitt P. God Needs No Passport: Immigrants and the Changing American Religious Landscape / Peggy Levitt. – New York: The New Press, 2007. – 270 p.

-
10. Metraux A. Voodoo in Haiti / Alfred Metraux. – Pantheon, 1989. – 432 p.
 11. Richman K. A More Powerful Sorcerer: Conversion, Capital, and Haitian Transnational Migration / Karen Richman. // New West Indian Guide / Nieuwe West-Indische Gids. – 2008. – Vol. 82, No. 1/2. – P. 3 – 45.
 12. Richman K. Migration and Vodou / Karen Richman. – Gainesville, FL: University Press of Florida, 2018. – 356 p.
 13. Rutherford J. After Identity / Jonathan Rutherford. – London: Lawrence And Wishart Ltd, 2007. – 192 p.
 14. Zoboy I. American Street / Ibi Zoboy. – Waterville, Maine: Thorndike Press, 2017. – 336 p.